

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.5.18>

Ярема Валерій Володимирович,
аспірант кафедри адміністративного,
фінансового та банківського права
Міжрегіональної Академії управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-7930-0123

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

FEATURES OF THE LEGAL SUPPORT OF THE MAIN DIRECTIONS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION IN UKRAINE

У статті розглянуто особливості напрямів національно-патріотичного виховання в аспекті їх правового забезпечення. З'ясовано зміст громадсько-патріотичного виховання як складової частини національно-патріотичного виховання. Встановлено, що його сутність уявляє собою формування у особистості активної життєвої позиції, вміння брати участь у системі публічного управління, контролювати органи публічної влади, здійснювати за ними демократичний цивільний контроль, надавати допомогу органам публічного адміністрування, воєнним формуванням та іншим суб'єктам.

З'ясовано, що військово-патріотичне виховання охоплює формування комплексу цінностей, мотиваційних якостей та моральних установок, які необхідні громадянину для реалізації положень статті 17 Конституції України.

Обґрунтовано, що духовно-моральне патріотичне виховання є найбільш складним для розуміння та опису видом виховання, оскільки його зміст залежить від великої кількості суб'єктивних факторів. Це пов'язано з тим, що моральні норми звичайно носять неписаний характер і мають значні відмінності у різних соціальних групах.

Досліджено екологічне виховання як елемента національно-патріотичного виховання. Встановлено, що значущість формування екологічного світогляду громадянина України обумовлена тим, що майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища.

Правове забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні визначено як консолідацію правових актів, якими визначено завдання та зміст громадсько-патріотичного, військово-патріотичного, духовно-морального та екологічного виховання, а також практику правозастосовної діяльності у сфері організації виховання та оцінки ефективності виховних впливів. Обґрунтовано, що особливості правового забезпечення національно-патріотичного виховання включають: а) еkleктичний характер, що пояснюється поєднанням в ньому норм конституційного, адміністративного, військового, трудового, екологічного та інших галузей права, що належать як до публічних, так і до приватних; б) переважанням рекомендаційного характеру правового регулювання в досліджуваній сфері, великою кількістю дискреційних правових норм; в) недостатньою сформованістю системи санкцій за порушення правових приписів суб'єктами та об'єктами виховних впливів.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, правове забезпечення, правові акти, виховні впливи, військово-патріотичне виховання, громадсько-патріотичне виховання.

The article considers the features of the directions of national patriotic education in the aspect of their legal support. The characteristic is given to the content of social and patriotic education as an integral part of national and patriotic education. Its essence is the formation of an active life position in a person, the ability to participate in the public administration system, control public authorities, exercise democratic civil control over them, oversight, assist public administration bodies, military formations and other entities.

The arguments are given that military-patriotic education covers the formation of a set of values, motivational qualities and moral attitudes necessary for a citizen to implement the provisions of Article 17 of the Constitution of Ukraine.

The rationale is given that spiritual and moral patriotic education is the most difficult type of education to understand and describe, since its content depends on a large number of subjective factors. This is due to the fact that moral norms are usually unwritten and have significant differences among different social groups.

Ecological education is investigated as an element of national-patriotic education. The significance of the formation of the ecological outlook of a citizen of Ukraine is due to the fact that the future of the state depends on the use of adequate means and measures to protect and protect the environment.

The legal support of the main directions of national-patriotic education in Ukraine is defined as the consolidation of legal acts, certain tasks and content of social-patriotic, military-patriotic, spiritual-moral and environmental education, as well as the practice of law enforcement in the field of organizing education and evaluating the effectiveness of educational influences.

The rationale is given that the features of the legal support of national-patriotic education include: a) eclectic nature, which is explained by a combination of constitutional, administrative, military, labor, environmental and other branches of law, both public and private; b) the predominance of the advisory nature of legal regulation in the area under study, the abundance of discretionary legal norms; c) insufficient formation of the system of sanctions violation of legal prescriptions by subjects and objects of educational influences.

Key words: national-patriotic education, legal support, legal acts, educational influence, military-patriotic education, public-patriotic education.

Постановка проблеми. Функціонування Сил оборони за умов повномасштабної російської збройної агресії обумовлює важливість належної підготовки особового складу Збройних Сил України, однією зі складових якої є національно-патріотичне виховання. Виступаючи системоутворюючою основою структури ціннісних якостей особистості, розвинений патріотизм має своїми наслідками наявність міцного енергетичного потенціалу як на індивідуальному, так і на суспільному рівні, креативності під час виконання бойових завдань та роботи в тилу, слугує фактором консолідації української нації. Відповідно, наявність досконалого правового забезпечення національно-патріотичного виховання дозволяє здійснювати означений вид виховної діяльності на системному науково обґрунтованому рівні, комплексно впливаючи на особистість, соціальні групи та суспільство в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти правового забезпечення національно-патріотичного виховання розглядали у своїх роботах такі науковці, як О. Бондаренко, що досліджував у своїх роботах адміністративно-правове регулювання виховної діяльності вищих навчальних закладів України [1], С. Скуріхін, який дослідив проблеми національно-патріотичного виховання в аспекті формування правового менталітету офіцерів [2], Б. Пантюхов, що розглядає патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів як педагогічну проблему [3]; Н. Костриця, що вивчала традиційні та інноваційні підходи в організації національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання в навчальних закладах [4], С. Мотика, предметом досліджень якого стало виховання патріотизму в учнівської молоді в умовах військового ліцею [5], а також інші науковці. Разом з тим особливості правового забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні залишаються нині ще недостатньо дослідженими, що обумовило актуальність вивчення означених питань.

Мета статті – визначити особливості правового забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Проблеми удосконалення системи національно-патріотичного

виховання та її правового забезпечення набули особливої важливості у контексті функціонування Сил оборони в умовах повномасштабної російської збройної агресії. Як справедливо вказує Ю. Каменюк, патріотизм у структурі професійно важливих якостей військовослужбовця виступає як системоутворююча якість, яка впливає на всі інші складові його особистості та визначає рівень адаптації до військової служби та якість виконання службово-бойових завдань [6, с. 228]. Разом з тим, формування національно-патріотичної спрямованості особистості має значення не лише для військовослужбовців, а й для всіх без виключення членів українського суспільства, виступаючи фактором консолідації нації, тим більше, що затяжний характер бойових дій, що веде проти України держава-агресор, вже сприяв і сприятиме у майбутньому мобілізації широких верств громадськості.

Як закріплено у Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затвердженій наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527, серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають чотири основні напрями, в яких зконцентрувалися вектори зусиль суб'єктів виховної діяльності. Такими напрямками у вказаному правовому документі визначено громадянсько-патріотичне, духовно-моральне, військово-патріотичне та екологічне виховання як основні складові національно-патріотичного виховання [7].

Громадянсько-патріотичне виховання як складова частина національно-патріотичного виховання уявляє собою формування у особистості активної життєвої позиції, пов'язаної з усвідомленням себе громадянином України, вміння брати участь у системі публічного управління, контролювати органи публічної влади, здійснювати за ними демократичний цивільний контроль у вигляді громадського нагляду, надавати допомогу органам публічного адміністрування, воєнним формуванням та іншим суб'єктам, сприяти виконанню ними своїх функцій. Складовими частинами громадянсько-політичного виховання є вміння користуватися широким арсеналом правових засобів, зокрема в інформаційній сфері. До таких належать правові інструменти, започатковані Законом України «Про доступ до публічної

інформації». Відповідно до вказаного правового акту громадяни мають право отримувати від органів публічної влади та інших суб'єктів відомості про здійснення ними своїх функцій, а також інформацію, яка знаходиться в розпорядженні вказаних органів. Слід також сказати, що дієвим інструментом громадсько-патріотичного виховання є інструментарій, закладений у Законі України «Про звернення громадян». Відповідно до цього правового акту у громадянина виникає право звертатися з заявами, скаргами, пропозиціями до органів публічної влади і отримувати відповіді на свої звернення.

Невід'ємним елементом громадянсько-патріотичного виховання є використання можливостей громадських організацій для особистісного розвитку та вирішення суспільно важливих загальнодержавних або місцевих проблем спільно з іншими учасниками неурядових структур. Слід сказати, що значна кількість громадських об'єднань бере участь у системі національно-патріотичного виховання, що закладено в їх статутних документах. Така участь носить переважно просвітницький або навчально-тренувальний характер, і значно активізувалася після повномасштабного російського вторгнення в Україну, що обумовлено дефіцитом спроможностей держави у підготовці громадян до участі у тотальній обороні, особливо у територіальній обороні.

Військово-патріотичне виховання охоплює формування комплексу цінностей, мотиваційних якостей та моральних установок, які необхідні громадянину для реалізації положень статті 17 Конституції України. У науковій літературі зустрічається декілька визначень військово-патріотичного виховання, переважно діяльнісного характеру. Так, В. Моїсєєв у структурі національно-патріотичного виховання виокремлює військово-патріотичне виховання, до ознак якого він включає систематичність та системність, які дають змогу впливати на дотичні до формування особистості військовослужбовця явища і процеси, а також їх відображення у його сприйнятті на суб'єктивному рівні; цілеспрямованість, яка дозволяє відстежувати ступінь досягнення поставленої мети. Призначенням вказаних дій автор вважає формування комплексу професійно важливих властивостей особистості, які включають до себе утворення у молодій людини конструктив ідейно-політичного, морально-психологічного та іншого характеру, потреба в яких обумовлені завданнями, які постають у процесі військової служби, а також оволодіння особою військовою професією, включаючи фізичний рівень, рівень історично-куль-

турних традицій тощо [8, с. 186]. Військово-патріотичне виховання уявляє собою складний вид діяльності, спрямований на різних суб'єктів, яких можна диференціювати залежно від виконання ними військового обов'язку. Так, можна розподілити осіб, на яких поширюється заходи військово-патріотичного виховання, на допризовників, робота з якими здійснюється у межах освітніх програм загальної середньої освіти, факультативів та гуртків патріотичного спрямування; призовників; курсантів вищих військових навчальних закладів; слухачів системи підготовки офіцерів запасу, а також осіб, які укладають контракт про проходження військової служби. Кожна з означених категорій має притаманні їй властивості, однак узагальненою метою військово-патріотичного виховання можна назвати формування якостей особистості, які дозволять їй ефективно здійснювати захист територіальної цілісності нашої держави та продуктивно управляти своїми емоційними реакціями, у тому числі в бойових умовах. Одним із наслідків ефективного функціонування системи виховання є формування інтолерантної до корупції особистості військовослужбовця, чому нині приділяється велика увага [9, с. 115]. Правовим підґрунтям військово-патріотичного виховання є ст. 17 Конституції України, Закони України «Про національну безпеку України», «Про оборону України», «Про основи національного спротиву», «Про військовий обов'язок і військову службу» та інші.

Духовно-моральне патріотичне виховання є найбільш складним для розуміння та опису видом виховання, оскільки його зміст залежить від великої кількості суб'єктивних факторів. Це пов'язано з тим, що моральні норми звичайно носять неписаний характер і мають значні відмінності у різних соціальних груп [10, с. 96]. Відповідно, представники кожної з таких груп вносять елементи свого розуміння у виховну роботу у сфері національно-патріотичного виховання. Виокремлення якихось загальних для кожного з десятків мільйонів громадян України моральних стандартів уявляється достатньо складним, однак саме у системі національного морального виховання можна концентруватися на притаманних українській нації рисах характеру та поведінки, які простежуються у героїчних постатях з української історії, знайомство з біографіями яких входить до змісту освітніх програм як у системі загальної середньої, так і вищої освіти. Слід сказати, що у правовому ракурсі спроби поєднати правові та моральні норми зроблено у численних кодексах професійної (службової) етики,

порушення вимог яких тягне за собою не лише етичні, а й правові санкції.

Екологічне виховання як елемент національно-патріотичного виховання є відносно новим порівняно з іншими його видами, визначеними у програмних документах у цій сфері, однак значущість формування екологічного світогляду громадянина України важко переоцінити, оскільки майбутнє нашої держави залежить від застосування адекватних засобів і заходів захисту та охорони оточуючого середовища. Екологічне виховання має своїм правовим підґрунтям ст.ст. 13, 16, 66 Основного Закону, а також ст. 9-12 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Слід також сказати, що ратифікована Україною Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Організація Конвенція) дозволила посилити правове підґрунтя дій громадськості у сфері охорони оточуючого середовища. Разом з тим у сфері екологічного виховання нині ще не спостерігається достатньої системності та структурованості.

Правове забезпечення описаних вище напрямів національно-патріотичного виховання носить доволі еkleктичний характер, що обумовлено присутністю в ньому правових актів різних галузей права, які приймалися в різний час становлення нашої держави, мають відмінності у термінології та спрямовані на досягнення принципово відмінних цілей. Своярідна кристалізація мети та завдань національно-патріотичного виховання здійснюється на рівні усвідомлення суб'єкта виховних впливів, що обумовлює надзвичайно важливу роль суб'єктивних факторів у виховному процесі.

Однак це не означає відмову від спроб досягти загальновизнаного у межах держави розуміння змісту національно-патріотичного виховання. Роль консолідуючих чинників тут виконують стратегії та концепції національно-патріотичного виховання, зміст яких суттєво видозмінюється разом зі змінами у національній свідомості.

Висновки. Правове забезпечення основних напрямів національно-патріотичного виховання в Україні уявляє собою консолідацію правових актів, якими визначено завдання та зміст громадянсько-патріотичного, військово-патріотичного, духовно-морального та екологічного виховання, а також практика правозастосовної діяльності у сфері організації виховання та оцінки ефективності виховних впливів. Особливості правового забезпечення національно-патріотичного виховання включають: а) еkleктичний характер, що пояснюється поєднанням в ньому норм конституційного, адміністративного, військового, трудового, екологічного та інших галузей права, що належать як до публічних, так і до приватних; б) переважанням рекомендаційного характеру правового регулювання в досліджуваній сфері, великою кількістю дискреційних правових норм; в) недостатньою сформованістю системи санкцій за порушення правових приписів суб'єктами та об'єктами виховних впливів.

Напрямами подальших наукових досліджень мають стати визначення особливостей правового статусу суб'єктів виховного процесу у системі національно-патріотичного виховання, а також правові способи розв'язання конфліктів групового та особистісного характеру, що виникають у процесі виховної діяльності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бондаренко О.В. Шляхи удосконалення адміністративно-правових засад виховної діяльності вищих навчальних закладів України. *Наше право*. 2011. Ч. 2, № 4. С. 32–37.
2. Скуріхін С. М. Особливості правового менталітету офіцерів : розділ монографії / Актуальні грані загально-теоретичної юриспруденції : монографія за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2012. С. 221–232.
3. Пантюхов Б. О. Патріотичне виховання курсантів вищих військових навчальних закладів як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. № 82. Т. 2. С. 80–84.
4. Костриця Н. М. Традиційні та інноваційні підходи в організації національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання в навчальних закладах. *Формування патріота в вимірі революції гідності та пріоритетів «Нової школи»* : тези доповідей I Всеукр. круглого столу (м. Суми, 16–17 лютого 2017 р.). Суми, 2017. С. 144–148.
5. Мотика С. М. Виховання патріотизму в учнівської молоді в умовах військового ліцею: експериментальне дослідження. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20 (2). С. 33–47.
6. Каменюк Ю. В. Патріотизм як професійна властивість військовослужбовців: етимологічний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 4. С. 224–229.
7. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>

8. Моїсєєв, В. В. Сутність поняття «військово-патріотичне виховання». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія*. 2016. Вип. 239. С. 185–189.
9. Khrystynchenko N., Shopina I., Koropatnik I., Khomiakov D., Zaitsev M. Development of Integrity and Intolerance to Corruption in the System of Preparation for Military Service. *Journal of Curriculum and Teaching*. Vol 11, No 3 (2022). Pp. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n3p112>
10. Онопрієнко С. Функції забезпечення інформаційної безпеки публічного адміністрування в Україні за умов повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. № 2. С. 95–98. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2022.50.95-98>.